

УДК 342.9

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ: ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІСТ ТА А НОРМАТИВНА ОСНОВА

Анна МАСЛОВА

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та митного права Університету митної справи та фінансів

У статті, на підставі узагальненого аналізу наукових, публіцистичних та нормативних джерел визначено передумови виникнення, зміст та нормативна основа концепції людиноцентризму в адміністративному праві. У підсумку викладеного, зауважено, що зазначена концепція є відносно новою для адміністративного права та його доктрини, оскільки її сучасні контури все ж таки почали формуватися задовго до здобуття незалежності Україною і саме новий устрій держави і система цінностей істотно вплинули на подальше впровадження цієї концепції в дух адміністративного законодавства та практику його застосування, які (і законодавча база, і правозастосочна практика) на даному етапі поки що не позбавлені недоліків або явних недоробок.

Зазначено, що концепція людиноцентризму, як ідеологія адміністративного права та/або адміністративно-правової науки, на наше глибоке переконання, не має чітко виписаної формули своїй категорії. Встановлено, що нормативною основою людиноцентризму в адміністративному праві, крім Конституції України та Концепції адміністративної реформи в Україні, фактично є будь-який акт, в якому, закріплюється принцип верховенства права або описується його формула. Якщо вести мову про Конституцію України, то філософія людиноцентризму втілена зокрема в ст. 3, 8, 21-23, 55 і інших нормах.

Окреслено передумови виникнення та розвитку ідей людиноцентризму в адміністративному праві: запит на оновлення в підходах до розуміння природних прав людини і його місця в системі цінностей всього суспільства і держави; еволюційний розвиток інститутів громадянського суспільства, як соціального підґрунтя людиноцентризму і впровадження його ідей у всі сфери суспільного життя; адаптація вітчизняного законодавства та практик його застосування до європейських стандартів; тенденції закономірної інтеграції вітчизняного адміністративного права в так званий європейський адміністративний простір і імплементація його принципів; неефективність публічного адміністрування з причин збереження окремих рудиментів і пережитків командно-адміністративної моделі управління державою і суспільством тощо.

Ключові слова: адміністративне право, верховенство права, доктрина, ідеологія, концепція, людиноцентризм.

THE CONCEPT OF HUMAN-CENTEREDNESS IN ADMINISTRATIVE LAW: PRECONDITIONS, CONTENT AND NORMATIVE BASIS

Anna MASLOVA

Candidate of Law Sciences, Associate Professor at the Department of Administrative and Customs Law of University of Customs and Finance

In the article, on the basis of the generalized analysis of scientific, journalistic and normative sources the preconditions of origin, the maintenance and a normative basis of the concept of human-centeredness in administrative law are defined. As a result, it is noted that this concept is relatively new to administrative law and its doctrine, as its modern contours still began to take shape long before Ukraine's independence and it is the new state system and value system that significantly influenced the further implementation of this concept in administrative legislation and the practice of its application, which (both the legal framework and law enforcement practice) at this stage are not yet free of shortcomings or obvious shortcomings.

It is noted that the concept of human-centeredness, as an ideology of administrative law and / or administrative law science, in our deep conviction, does not have a clearly defined formula of its category. It is established that the normative basis of human-centeredness in administrative law, in addition to the Constitution of Ukraine and the Concept of Administrative Reform in Ukraine, is in fact any act which enshrines the principle of the rule of law or describes its formula. If we talk about the Constitution of Ukraine, the philosophy of human-centeredness is embodied in particular in Art. 3, 8, 21-23, 55 and other norms.

The preconditions for the emergence and development of the ideas of human-centeredness in administrative law are outlined: the request for renewal in approaches to understanding natural human rights and its place in the value system of society and the state; evolutionary development of civil society institutions as a social basis of human-centeredness and introduction of its ideas into all spheres of public life; adaptation of domestic legislation and practices of its application to European standards; tendencies of natural integration of domestic administrative law into the so-called European administrative space and implementation of its principles; inefficiency of public administration due to the preservation of certain rudiments and remnants of the command-administrative model of government and society, etc.

Keywords: *administrative law, rule of law, doctrine, ideology, concept, human-centeredness.*

CONCEPTUL DE ANTROPOCENTRISM ÎN DREPTUL ADMINISTRATIV: PRECONDIȚII, CONȚINUT ȘI BAZĂ NORMATIVĂ

În articol, pe baza analizei generalizate a surselor științifice, jurnalistice și normative sunt definite condițiile de origine, menținerea și o bază normativă a conceptului de antropocentrism în dreptul administrativ. Drept urmare, se observă că acest concept este relativ nou pentru dreptul administrativ și doctrina sa, deoarece contururile sale moderne încă au început să se contureze cu mult înainte de independența Ucrainei și este noul sistem de stat și valori care a influențat în mod semnificativ punerea în aplicare a acestui concept, legislația administrativă și practica aplicării sale, care (atât cadrul legal, cât și practica de aplicare a legii) în această etapă nu sunt încă lipsite de deficiențe evidente.

Se observă că conceptul de antropocentrism, ca ideologie a dreptului administrativ și / sau a științei dreptului administrativ, în convingerea noastră profundă, nu are o formulă clară pentru categoria sa. S-a stabilit că baza normativă a antropocentrismului în dreptul administrativ, pe lângă Constituția Ucrainei și conceptul de reformă administrativă din Ucraina, este de fapt orice act care consacră principiul statului de drept sau descrie formula acestuia. Dacă vorbim despre Constituția Ucrainei, filozofia antropocentrismului este concretizată în special în art. 3, 8, 21-23, 55 și alte norme.

Sunt prezentate condițiile preliminare pentru apariția și dezvoltarea ideilor centrării umane în dreptul administrativ: solicitarea de reînnoire în abordări pentru înțelegerea drepturilor omului natural și a locului său în sistemul de valori al societății și al statului; dezvoltarea evolutivă a instituțiilor societății civile ca bază socială a centrării umane și introducerea ideilor sale în toate domeniile vieții publice; adaptarea legislației și practicilor interne ale aplicării acesteia la standardele europene; tendințe de integrare naturală a dreptului administrativ intern în așa-numitul spațiu administrativ european și punerea în aplicare a principiilor sale; ineficiența administrației publice datorită păstrării anumitor vestigii și resturi ale modelului de comandă administrativ al guvernului și societății etc.

Cuvinte-cheie: *drept administrativ, statul de drept, doctrină, ideologie, concept, antropocentrism.*

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що вже майже як тридцять років тому із проголошенням незалежності України відбулися фундаментальні зміни у державо- та правотворенні, сутнісна перебудова усієї системи публічної влади на теренах нашої держави досі триває. Можливо, такий дещо неквапливий поступ розвитку концептуально нових відносин у сфері публічної влади, пов'язаний не тільки із певними організаційними та ресурсними складнощами державотворчих процесів, але й з факторами ментального характеру – закоснілістю у розумінні суті та призначення публічної адміністрації, підсвідомого, кристалізованого за тоталітарного режиму, несприйняття демократичних засад існування суспільства та держави або гіпертрофованого уявлення про них, низьким рівнем правової культури та правосвідомості не тільки у широких верств населення та пересічних громадян, але й у представників публічної

влади, непрофесійністю останніх, соціальною безвідповідальністю доволі значної частини населення тощо. Звісно цей перелік передумов явно не є вичерпним, а серед них є й деякі інші фактори, які лише підкреслюють одну загальну проблему сучасного існування нашої держави – несформованість громадянського суспільства та його інститутів, що фактично є квінтесенцією недоліків функціонування сучасної системи публічної адміністрації в цілому.

Разом з тим, слід визнати, що і суспільство, і держава, в особі їх інститутів, намагаються як мінімум задати вектор трансформації не тільки публічної влади в цілому, але і суспільної свідомості. Про це свідчать і останні соціальні протести, що раз пораз виникають в Україні та спрямовані на забезпечення реалізації конституційних прав людини і громадянина, і невпинні спроби у реформування різноманітних сфер публічного адміністрування та системи суб'єктів, що його

здійснюють, і зміни у законодавстві, які спрямовані на створення умов для підвищення загальної культури та правосвідомості громадян.

Виклад основних положень дослідження. Фактично одним із перших нормативно-правових актів, що заклав основи реформування системи й засад функціонування публічного адміністрування та вітчизняного законодавства у цій сфері став Указ Президента України від 22 липня 1998 року «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» (далі за текстом – Концепція) [1]. Унікальність цього акту пояснюється тим, що Концепція фактично стала не тільки нормативно закріпленою програмою реалізації реформ публічної адміністрації в Україні, але й певним пластом наукових думок щодо сутності та призначення публічної влади. До того ж, положення Концепції породили жваві обговорення та наукові дискусії у колі вчених-правників, представників науки державного управління, філософії, соціології тощо. Іншим словами, Концепція стала катализатором різноманітних наукових досліджень у цій сфері знань і слід визнати, що доволі питома вага у них займали питання нового розуміння призначення публічної влади.

Багато у чому такий науковий інтерес можна пояснити тим, що Концепція критично оцінювала наявний на той момент стан державного управління в Україні, ставила питання про критерії його ефективності та пропонувала конкретні механізми реформування. Визнає неабияку значущість Концепції для правової науки й Ю. І. Цвіркун, який так само стверджує, що «нормативне закріплення основних засад реформування державного управління стало справжнім катализатором для вчених-адміністративістів, які у своїх наукових дослідженнях розгорнули наукову дискусію з приводу подальшого розвитку та модернізації цієї надважливої функції держави. Поміж питань суто практичного характеру, дослідники намагались сформулювати цілісне уявлення про правову природу та спрямованість державного управління, термінологічну систему у цій сфері та її зміст, місце управлінських відносин в предметі адміністративного права тощо» [2, с. 30 -31].

Звісно, несправедливим би було стверджувати, що прийняття саме Концепції, стало точкою від-

ліку впровадження ідей людиноцентризму в науку адміністративного права та практику публічного адміністрування. Немає жодних сумнівів у тому, що нормативною основою вказаних філософських ідей є Основний закон України, прийняття якого у 1996 році насправді ознаменувало не тільки конституційну легалізацію публічної влади, але й створило засади її конструювання та функціонування, фундаментальною ідеєю якого є служіння людині та суспільству. Фактично, ідеєю людиноцентризму пронизана уся Конституція, серцевиною якої є положення статті третьої: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [3].

У пошуках відповіді на питання, що являє собою ідеологія людиноцентризму як основа адміністративного права та ідейне підґрунтя наукових досліджень, варто розкрити походження вказаної концепції та її загальнофілософський зміст. Як слушно зазначається на шпальтах філософської літератури, осмислення сутності людини завжди було актуальним для філософів, педагогів, психологів. Аналіз розуміння природи людини свідчить про те, що майже кожен філософ пов'язував його сутність з тою чи іншою ознакою [4, с. 471]. Як стверджує І. І. Драч, «пластичність внутрішніх взаємозв'язків, що характеризує «відкриті» суспільства, призводить до динамічності соціальних функцій і поведінкових нормативів людини. Негативним наслідком цього стає невизначеність моральних цінностей і як підсумок – криза духовності, втрата сенсу власного буття, деформація особистості і порушення її соціалізації. Вихід з цієї ситуації полягає в переході до нової парадигми розвитку, коли не технології, не економіка, а людина в її новій якості стане метою і сенсом прогресу. Людиноцентризм – нова стратегія розвитку суспільства, в основі якої не накопичення матеріальних благ і цінностей, а орієнтація на цінності духовні, на знання, культуру, науку, без яких життя втрачає сенс і перспективу. Це перш за все стосується української «філосо-

фії серця», кордоцентризму Г. С. Сковороди, П. Д. Юркевича, Д. І. Чижевського, сутність якої складає екзистенційно-антропологічний підхід, характерний для національного мислення [4, с. 471-472].

Слід зауважити, що у різноманітних філософських наукових джерелах описується, що людиноцентризм – це філософія гуманістично орієнтованого підходу до соціальних відносин і особистості. Розвиток і втілення в практику життя філософії людиноцентризму є однією з головних умов формування і становлення сучасної системи соціальної допомоги і соціально орієнтованої держави. Система принципів розвитку соціальної держави передбачає, що головною цінністю в її концепції виступає людина, її розвиток, самореалізація. Соціальна держава, на думку більшості дослідників вказаної проблематики, діє для і заради людей, і саме люди відтворюють її основні принципи й ідеї [5; 6, с. 21; 7, с. 54].

Як вказує К. В. Кучеренко, посилаючись на О. І. Генісаретського, людиноцентризм – це актуалізація гуманістичних тенденцій в сучасну епоху, відхід від раціоналізованих прагматичних імперативів. Об'єктивна логіка розгортання сучасного соціально-політичного і культурного життя перетворює гуманізм і філософську антропологію в новий тип світогляду – людиноцентризм. В даний час злиття філософії та антропології дало нову дисципліну, яка акцентує увагу на вивченні проблеми людини у всіх її суттєвих аспектах. Однак з розширенням знань про людину виникає необхідність конкретизувати вчення про людину в інституційній сфері [8; 9, с. 531]. Таким чином, слід звернути увагу на те, що всупереч розхожій думці, людиноцентризм не можна ототожнювати з гуманізмом і антропологізмом, оскільки він є цілком самостійним ідеологічним концептом і парадигмою наукової думки.

С. Ю. Цигульов переконує, що у межах філософії людиноцентризму ми повинні розуміти не те, що людина, її «життя тут і зараз» є головною метою її буття і вся її діяльність, як розумова так і практична, здійснюється лише для забезпечення саме «життя тут і зараз», досягаючи цього за будь-яку ціну, а повинно розумітись те, що людина з усією її величністю, розумом, потенцією ставиться у центрі світу і повинна завдяки цьому

зберігати його, зберігати будь-яке життя, зберігати себе у майбутньому. Вчений-філософ підкреслює, що філософія людиноцентризму – це єдиний шлях позитивного розвитку суспільства [10].

І. Д. Проскуровська зауважує, що серед основних положень людиноцентризму слід особливо відзначити те, що «внутрішня природа (або сутність) людини є позитивною, конструктивною і соціальною і вона починає виявляти і проявляти себе в людині кожен раз, коли в її взаєминах з іншою людиною (чи іншими людьми) існує атмосфера безумовного позитивного прийняття, емпатичного розуміння і конгруентного самопред'явлення» [11, с. 7-13].

Як слушно вказує В. В. Юровська, підсумовуючи аналіз філософії людиноцентризму, філософія людиноцентризму загалом полягає не тільки у визнанні людини соціокультурним феноменом, який є центральною ланкою всіх соціальних процесів та явищ, але й у вивченні проблем людини в усіх її суттєвих аспектах (в тому числі і в аспекті її зв'язку з державою). Людиноцентризм є самостійним концептом філософського розуміння людини, що не тільки вбирає в себе та розвиває ідеї антропоцентризму (різновид телеології, філософське вчення, за яким людина є центром всесвіту і метою всіх подій, які в ньому відбуваються), гуманізму (система ідей і поглядів на людину як на найбільшу соціальну цінність, створення умов для її повноцінного життя і фізичного та духовного розвитку) і філософської антропології (філософське вчення про природу людини), але й значно поглиблює та пристосовує їх до сучасних умов розвитку суспільства [12, с. 102].

Першочергове акцентування уваги на самій людині, на її цінності для суспільства і держави (а не навпаки), її правах і свободах, зумовило те, що філософія людиноцентризму, в умовах сучасного світу і його існування, стала все більше і більше привертати увагу правознавців, які в тому числі в пошуках правової формули справедливості, обґрунтовували те, що саме людина і її життя є центральним елементом в побудові правової держави. В цілому саме такий наратив і проповідується в переважній більшості наукових джерел в сфері права. Дотримуємося його, безумовно, і ми.

Н. М. Пархоменко фактично пов'язує подальший розвиток ідей людиноцентризму як сутності соціальної функції держави у праві із правовим прогресом. На думку вченої, соціально-економічний і політико-правовий устрій держави визначається станом відтворення населення як природної основи розвитку суспільства. «Триваюча криза майже у всіх сферах суспільних відносин в Україні зумовила трансформацію суспільної свідомості, наслідком чого стала зневіра у можливості руху вперед, прогресивного розвитку, покращення життя людини, у можливості захистити свої права і свободи за допомогою закону. Вирішення зазначеного питання лежить у площині існування суспільного прогресу загалом та прогресу в сфері права зокрема», – зауважує дослідниця [13, с. 31]. Н. М. Пархоменко підкреслює, що ефективність удосконалення правового регулювання залежить від змісту законодавства, від відображеності у ньому об'єктивних потреб людини, захисту її прав, свобод і законних інтересів, гармонійного розвитку особистості. Це ж визначається необхідністю забезпечення конституційного принципу визнання людини, її життя, здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), людиноцентризму у праві [13, с. 32].

О. Л. Львова визнаючи деяку відсталість (у порівнянні із зарубіжною) вітчизняної науки у питаннях дослідження правового статусу людини через призму аксіологічних проблем і в контексті державоцентристської та людиноцентристської ідеології у державно-правовому житті [14, с. 186], пропонує своє бачення подальшого реформування вітчизняного законодавства та системи права загалом.

Зокрема вчена, стверджує, що «...метою запобігання руйнуванню моральних основ та духовних цінностей в Україні, які є об'єктом національної безпеки, українська влада повинна: зав'язати суспільний діалог із зазначених проблем і розпочати народні обговорення із ключових питань, що стосуються розширення переліку та змісту основних прав людини, розуміння понять честі та гідності; з'ясувати суспільну думку та уявлення про сім'ю та сімейні цінності, звернутися до історичного коріння українського на-

роду і найкращих його традицій; дослідити українську наукову правову думку із зазначених проблем та врахувати її, дотримуючись принципу науковості в процесі законопроектної діяльності; з огляду на людиноцентризм і з метою запобігання егоцентризму у праві, необхідним є законодавче визначення таких понять, як «людина», «стать», «чоловік», «жінка», «життя» і т. п., що можна відобразити, зокрема, у законопроекті «Про людину»; обрати найкращі європейські зразки та моделі, які вплинули на розквіт Європейської цивілізації, та запозичити їх у власну правову систему; у своїй владній діяльності дотримуватися принципу верховенства права та чинних положень Конституції України, пам'ятаючи про відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями [14, с. 191].

Важливо відмітити, що зміст наведених в цілому логічних та можливо й необхідних пропозицій багато у чому залежить від сприйняття вказаним автором деяких моральних засад існування суспільства, які дають змогу наповнити ці рекомендації конкретним змістом, який аж ніяк не можна вважати зразком толерантності. Так, вчена вважає, що одними «...з найбільш небезпечних новел сучасного законодавства, що зазіхають на моральні основи суспільства, особливо на інститут сім'ї, можна назвати, зокрема: ідею так званої рівності і недискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, яка надає необґрунтовані привілеї їх представникам у різноманітних сферах, зокрема, трудовій і сімейній ...» [14, с. 190].

Викладене дає змогу припустити, що О. Л. Львова уявляє людиноцентризм у дещо викривленому вигляді. Акцентуючи увагу на необхідності його відмежування від егоцентризму, вчена фактично свідомо обмежує або точніше хибно інтерпретує окремі особисті немайнові права людини, зокрема такі як право на індивідуальність (фізична особа має право на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності, а також право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності, якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [15]); право на особисте життя та його таємницю (фізична

особа має право на особисте життя; фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб; фізична особа має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя) [15] тощо.

На нашу думку, такий підхід шановної дослідниці явно суперечить не тільки ст. 3 Конституції України, але і самій суті людиноцентризму, який як вже неодноразово наголошувалось, не припускає, а імперативно заявляє, що права людини, можливості її вільної самоідентифікації не можуть обмежуватися чи звужуватися, у тому числі й в угоду нав'язаним цінностям і уявленням інших людей, свідомість яких часом повною мірою залежить від тих чи інших релігійних концептів.

Повертаючись до аналізу власне людиноцентризму у праві, відзначимо, що у переважній більшості робіт питання про сутнісну наповненість цього філософського концепту не стоїть. Наприклад, Т. І. Тарахонич переконана, що людиноцентризм – це насамперед яскравий прояв особистих прав людини, а саме права на життя, здоров'я, недоторканність, безпеку, свободу, честь, гідність, в основу яких покладено життєві потреби та інтереси людини [16, с. 281]. Т. І. Тарахонич підсумовує, що людиноцентризм – це важливий напрям гуманістично спрямованої політики держави в процесі державотворення і правотворення, що впливає на свідомість та формування індивідуальних якостей людини [16, с. 283].

Варто підкреслити, що «вживлення» ідей людиноцентризму в ідеологію наукового мислення поступово охоплювало й галузеві юридичні науки. Як вже наголошувалося вище, саме у розвиток вказаних конституційних положень та програмних ідей Концепції адміністративної реформи вітчизняна адміністративно-правова наука, одержавши відповідний поштовх, продовжує і нині розвивати філософські ідеї людиноцентризму у різноманітних сферах публічного адміністрування. В цілому ж можна стверджувати, що описана вище нормативна основа оновленої ідеології адміністративного права дещо випереджала цілісне та остаточне формування нової, людиноцентристської, доктрини адміністративно-правової науки, новітні обриси якої продовжують трансформуватися.

Разом з тим, справедливим буде вказати, що людиноцентристське призначення адміністративного права було сформовано у науковій літературі задовго до набуття Україною незалежності [17, с. 39]. Відповідні підтвердження можна віднайти у працях таких видатних дослідників як А. І. Єлістратов, М. П. Карадже-Іскров, Ю. Л. Панейко, О. Ф. Євтихєв. Враховуючи той факт, що перші реальні спроби наукового осмислення ідей людиноцентризму в адміністративному праві фактично датуються кінцем ХІХ – поч. ХХ ст, важко погодитися з тезою про те, що «адміністративне право України робить перші кроки на шляху до обґрунтування та впровадження в життя зовсім нового порядку співіснування людини, суспільства і держави» [18, с. 65]. Разом з тим, справедливо буде відзначити, що власне із проголошенням незалежності України почали вимальовуватися більш менш конкретний вектор досліджень та тенденційність наукового пошуку саме за допомогою «антропоспрямованої» методології наукового пізнання суспільних процесів у публічно-правовій сфері.

Цілком закономірно, що знаним фундатором оновленої доктрини адміністративного права вважається В. Б. Авер'янов, який не тільки одним із перших почав говорити про необхідність суттєвого переосмислення засад адміністративного права та адміністративно-правової доктрини, але й сформулював низку концептуальних та ключових ідей такого переосмислення. Вчений об'єктивно визнавав, що сучасний стан справ в суспільстві підтверджує «...загальну тенденцію сучасного розвитку державно-правової науки та практики, відповідно до якої сьогодні відбувається своєрідний «людиноцентристський поворот» вітчизняного праводержавознавства» [19, с. 87].

Видатний вчений-адміністративіст узагальнено визначив в зазначеному контексті основні завдання розвитку вітчизняної адміністративно-правової науки, зокрема:

- нова адміністративно-правова доктрина передбачає суттєву зміну розуміння суспільної (соціальної) цінності галузі адміністративного права;
- важливим напрямом розвитку нової адміністративно-правової доктрини є переосмислення принципів адміністративного права;

– при формуванні нової адміністративно-правової доктрини на началах людиноцентристської ідеології першочергового значення набуває концептуальна позиція, що заперечує тлумачення предмета регулювання адміністративного права головним чином через призму відносин державного управління;

– переоцінювання одного з ключових постулатів радянської юридичної науки – про визнання домінуючим типом адміністративно-правового відношення так званого «владовідношення», яке здійснюється за схемою «влада – підкорення»;

– переосмислення ряду радянських стереотипів щодо ролі та місця людини у суспільстві, форм її участі у прийнятті рішень державними органами, формуванні державної політики та ін.;

– подолання існуючого у багатьох фахівців недооцінювання ролі процедур у діяльності органів публічної адміністрації, насамперед, у частині їх взаємовідносин із громадянами;

– приділення особливої уваги зворотному зв'язку соціального середовища та управління [19, с. 88-91].

В. Б. Авер'янов наголошував, що наведені ним ключові концептуальні позиції нової української адміністративно-правової доктрини, певна річ, не вичерпують усіх важливих теоретичних проблем наближення вітчизняної галузі адміністративного права до стандартів, що панують нині у демократичних країнах світу. Проте саме розглянуті аспекти мають принципове методологічне значення для вироблення правильної стратегії подальшого реформування національного адміністративного права, і від їх розуміння вирішальною мірою залежить розв'язання решти дискусійних питань у сферах адміністративного праворозуміння, адміністративної правотворчості та правозастосування [19, с. 90].

Завдяки працям В. Б. Авер'янова ідеологія «людиноцентризму» набула поширення у вітчизняному адміністративному праві [20, с. 12] та стала домінуючою у подальших дослідженнях учених-адміністративістів сучасності. Якщо проаналізувати не тільки спільну тенденційність наукових досліджень, але і узагальнити їх зміст та спрямованість, одразу можна помітити, що в цілому наука адміністративного права рухається саме за наміченими видатним дослідником пунк-

тами, а як окремі предмети досліджень її представники все частіше обирають питання адміністративних процедур, суб'єктного складу, принципів адміністративного права, адміністративно-правового статусу людини і громадянина, предмету та методу адміністративного права тощо.

У продовження вказаних ідей, автори монографії «Принцип верховенства права: Проблеми теорії та практики», розкриваючи суть нової «людиноцентристської» ідеології адміністративного права, вказують, що її головне завдання – утвердити справжню спрямованість цієї галузі на забезпечення реалізації та захисту прав громадян, згідно з цією концепцією держава має «служити» людині, забезпечувати пріоритет її прав, свобод та інтересів [21, с. 156].

Ю. П. Битяк, Н. Б. Писаренко та І. В. Бойко, відштовхуючись від змісту положень ст. 19 та ст. 55 Конституції України стверджують, що норми адміністративного права за своїм духом, змістом повинні «наповнюватися» ідеєю людиноцентризму, а утворені через їхнє об'єднання інститути, підгалузі та й загалом система цієї галузі має забезпечувати таке регулювання суспільних зв'язків, за якого приватна особа відчуватиме себе впевнено у відносинах із суб'єктом владних повноважень [22, с. 174].

П. С. Лютіков цілком слушно наголошує, що успішне та системне реформування галузі адміністративного права, що відбувається сьогодні в нашій державі, є неможливим без створення нової адміністративно-правової доктрини, головним завданням якої є забезпечення спрямованості адміністративного права на пріоритет прав фізичних і юридичних осіб, забезпечення дотримання конституційних принципів у всіх без винятку сферах суспільного життя та остаточна відмова від застарілих догм радянського адміністративного права, яке було орієнтоване насамперед на задоволення потреб держави. При цьому, на думку вченого-адміністративіста, такий розвиток та трансформаційні процеси адміністративно-правової науки вимагають якісно нових, зорієнтованих на утвердження принципу верховенства права, підходів до дослідження проблематики інститутів публічного адміністрування, суб'єктного складу адміністративно-правових відносин, проблем державної служби,

різних аспектів адміністративного та судового порядку оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації та їх посадових осіб тощо [23, с. 4].

І. В. Бойко також пропонує концептуально «по-іншому поглянути на призначення адміністративного права» [24, с. 158]. Вчена зазначає, що принципово інший підхід до розуміння адміністративного права найбільше відповідає конституційному положенню, закріпленому в ст. 3 Основного Закону України, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. І. В. Бойко вважає, що розуміння адміністративного права як такого, що покликане служити людині та громадянину і допомагати реалізовувати права і свободи через діяльність органів виконавчої влади та інших суб'єктів, що здійснюють владні управлінські функції, видається актуальним і слухним у даний період розвитку суспільства і держави [24, с. 158].

Ю. В. Пирожкова, досліджуючи сучасні функції адміністративного права, вказує, що доктринальні галузеві досягнення XXI ст. характеризуються кардинальним переглядом сутності, змісту та призначення адміністративного права, переходом від «державоцентристського» призначення адміністративного права до «людиноцентристського» (інтереси людини на першому місці, існування держави для людей) з акцентом на особу як основного суб'єкта адміністративно-правових відносин та на призначення державних органів, яке полягає у створенні необхідних умов для реалізації та захисту прав, свобод та законних інтересів особи [25, с. 38-39].

В. В. Юровська вважає, що людиноцентризм як нова концепція адміністративного права полягає у забезпеченні та дотриманні у публічно-правовій сфері принципу верховенства права (правовладдя), забезпеченні спрямованості адміністративного права на пріоритет прав фізичних і юридичних осіб, забезпеченні дотримання конституційних принципів у всіх без винятку сферах суспільного життя [26, с. 89]. При цьому людиноцентристська концепція адміністративно-правової доктрини, як зауважує вчена, заснована на якісно нових, зорієнтованих на утвердження принципу верховенства права,

підходах до дослідження вихідних ознак адміністративного права як галузі права, публічного адміністрування та його інститутів, суб'єктного складу адміністративно-правових відносин та їх адміністративно-правового статусу, усіх аспектів адміністративного та судового порядку вирішення публічно-правових спорів тощо [7, с. 144].

В загальній тональності тез про назрілість сутнісних перетворень веде мову й Є. В. Курінний, який стверджує, що правильність вибраної людиноцентристської стратегії реформування адміністративного права України підтверджується багаторічним досвідом більшості європейських країн і не потребує вироблення своєї принципової альтернативи, розвиваючи та поглиблюючи відповідний творчий пошук з урахуванням особливостей української сучасності [27, с. 6]. Однак, шановний вчений поряд із цим наголошує, що використання людиноцентристської ідеології у чистому (рафінованому) вигляді є малоперспективним, тому він пропонує оновлення адміністративного права України проводити у тривимірній системі соціальних координат – «людина», «суспільство», «держави». Вчений-адміністративіст вважає, що за сучасних умов перезавантаження процес оновлення українського адміністративного права має відбуватися в органічному поєднанні та комплексному вивченні природи взаємин саме цих трьох головних соціальних елементів, що трансформує людиноцентризм у соціоцентризм – тріумвірат соціальних пріоритетів, які за своєю ієрархічною значимістю мають відповідати вищевикладеній послідовності. Тому соціоцентризм слід сприймати тільки як модифікований та адаптований до сучасних українських реалій вітчизняний варіант людиноцентристської ідеології, за допомогою якого мають вирішуватися складні та специфічні соціальні проблеми нашої держави. Запропонований тривимірний соціальний формат, підкреслює Є. В. Курінний, не тільки сприятиме інтенсивній інтеграції (фактичному вживленню) оновленого українського адміністративного права у сучасні суспільні процеси, а й гарантованому спрямуванню їх у бажане та необхідне русло соціального розвитку [27, с. 7-8].

Р. С. Мельник, розвиваючи положення про сутність і зміст згаданої концепції, підкреслює,

що недостатньо сказати, що людиноцентризм зобов'язує державу «служити» інтересам громадян, адже таке служіння, з одного боку, може здійснюватися у формах, які не задовольняють приватних осіб; з іншого – «служіння» може існувати лише на теоретичному рівні, що також неприпустимо. Виходячи зі сказаного, можемо зробити висновок, що людиноцентризм – це не лише вимога «служити» особистості, що пред'являється до держави, а й її обов'язок. Більше того, вирішувати це завдання вона зобов'язана у строки й у спосіб, визначені Конституцією і законами України [28, с. 8].

При цьому Р. С. Мельник здійснив спробу сформулювати «завдання, що стоять перед концепцією людиноцентризму», фактично дещо розширивши межі поширення вказаного концепту за «обрії» адміністративного права:

- забезпечити соціально-правову трансформацію суспільства та держави, спрямовану на «перетворення» приватних осіб у громадян, у вільних особистостей;

- звільнити приватних осіб від думки про те, що вони є лише «гвинтиком» державного механізму;

- сприяти виробленню насамперед норм адміністративного права, що зобов'язували б державу слугувати виключно інтересам приватних осіб;

- стати сполучною ланкою між принципом верховенства права та його реалізацією на практиці;

- впровадити у життя ідею, сформульовану свого часу Ф. Рузвельтом про те, що «обов'язок держави перед громадянином – це обов'язок слуги перед господарем» [29, с. 159].

Підводячи проміжні підсумки узагальнення наведених вище точок зору, відзначимо, що у цілому вітчизняна доктрина адміністративного права знаходиться у фазі своєї активної трансформації і як слушно у цьому контексті висловлюється О. І. Миколенко, «відмовившись від державоцентристської теорії устрою держави і побудови її взаємовідносин із пересічними громадянами та взявши на озброєння людиноцентристську теорію, українська наукова спільнота здійснила лише перші кроки на шляху еволюції адміністративного права, яке має бути спрямова-

не на забезпечення прав і свобод людини в усіх сферах їх взаємодії з органами публічної адміністрації, їх посадовими особами» [30].

Водночас ми абсолютно солідарні з тою оцінкою наявного стану в адміністративно-правовій науці, згідно якої визнано, що є чимало літератури, де про цю концептуальну засаду адміністративного права не сказано ані слова, що, відповідно, наводить на думку, що у вітчизняній адміністративно-правовій теорії все залишилося без змін: держава продовжує панувати над особою, а особа є лише безмовним об'єктом державного впливу. Такі висновки, до слова, підтверджуються і змістом відповідної літератури, де питанням прав і свобод людини та громадянина у сфері публічного управління приділяється одна-дві сторінки [29, с. 159]. «Концепція людиноцентризму може отримати реальне втілення у життя лише за умови її забезпечення належним розумінням прав та свобод людини і громадянина. Інакше кажучи, перед тим, як вимагати від держави «служити» приватній особі у частині утвердження та забезпечення її прав і свобод, треба розібратися з їхнім змістом. І нині саме у цій частині вітчизняна наука адміністративного права має найбільші проблеми, які лише очікують на своє вирішення» [29, с. 159].

Висновки. Висвітливши і проаналізувавши, вищевикладене, відзначимо, що ми в цілому поділяємо думку більшості вчених з цього приводу, а деякі із зазначених точок зору практично ідентичні нашому баченню людиноцентризму як відносно нової ідеології адміністративного права. Однак все ж таки за сукупністю узагальнення цього матеріалу ми вважаємо за необхідне зазначити таке:

Ми свідомо зауважили, що зазначена концепція є відносно новою для адміністративного права та його доктрини, так як переконані, в тому, що її сучасні контури все ж таки почали формуватися задовго до здобуття незалежності Україною і як ми вже підкреслювали, саме новий устрій держави і система цінностей істотно вплинули на подальше впровадження цієї концепції в дух адміністративного законодавства та практику його застосування, які (і законодавча база, і правозастосочна практика) на даному етапі поки що не позбавлені недоліків або явних недоробок.

Концепція людиноцентризму, як ідеологія адміністративного права та/або адміністративно-правової науки, на наше глибоке переконання, не має чітко виписаної формули своїй категорії. Безумовно такий висновок в меншій мірі стосується доктрини, для якої фактично людиноцентризм є своєрідною методологією. У контексті ж певної ідеологічної основи адміністративного права як галузі права, підкреслюючи, що квінтесенція людиноцентризму в праві в цілому уособлена в положеннях ст. 3 Конституції України, відзначимо, що багатогранність цієї філософії аж ніяк не обмежується зазначеними положеннями Основного закону. Вважаємо, що будь-яка норма, суть якої зводиться до переваги (в правильному розумінні цього слова) інтересів, прав і свобод людини над державними інтересами є втіленням ідей людиноцентризму в праві і в адміністративному праві зокрема, а справедливе і правильне її (норми) застосування – є ні що інше як практичне впровадження зазначеної філософії в життя. Разом з тим, ми підтримуємо ідею про те, що людиноцентризм дозволяє досягти максимально можливої реалізації правового статусу людини в тих межах, в яких така реалізація не порушує прав і свобод інших суб'єктів права.

Вважаємо, що нормативною основою людиноцентризму в адміністративному праві, крім Конституції України та Концепції адміністративної реформи в Україні, фактично є будь-який акт, в якому, закріплюється принцип верховенства права або описується його формула. Якщо вести мову про Конституцію України, то філософія людиноцентризму втілена зокрема в ст. 3, 8, 21-23, 55 і інших нормах.

Передумовами виникнення та розвитку ідей людиноцентризму в адміністративному праві, на нашу думку, є: запит на оновлення в підходах до розуміння природних прав людини і його місця в системі цінностей всього суспільства і держави; еволюційний розвиток інститутів громадянського суспільства, як соціального підґрунтя людиноцентризму і впровадження його ідей у всі сфери суспільного життя; адаптація вітчизняного законодавства та практик його застосування до європейських стандартів; тенденції закономірної інтеграції вітчизняного адміністративного права в так званій європейській адміністративній

простір і імплементація його принципів; неефективність публічного адміністрування з причин збереження окремих рудиментів і пережитків командно-адміністративної моделі управління державою і суспільством тощо.

Людиноцентризм, маючи в цілому широке нормативне закріплення, повинен кристалізуватися та уособлюватися в практиці всіх юрисдикційних суб'єктів, які беруть участь в адміністративних правовідносинах.

Список літератури

1. Концепція адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. С. 32.
2. Цвіркун Ю.І. Оскарження в адміністративному судочинстві рішень, дій та бездіяльності колегіальних суб'єктів публічної адміністрації: проблеми теорії і практики. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 464 с.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Драч И. И. Человекоцентризм как мировоззренческая основа подготовки будущих преподавателей высшей школы. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивости развития*: материалы IX Междунар. конф. (г. Санкт-Петербург, Россия, 2-4 июня 2011 г.). СПб., 2011. С. 471–474.
5. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. К.: Грамота, 2010. 576 с.
6. Кремень В. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї. *Дзеркало тижня*. 2005. № 31. С. 21.
7. Юровська В.В. Методи адміністративного права: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 428 с.
8. Генисаретский О. Культурно-антропологическая перспектива. *Иное: Хрестоматия российского самосознания*. М.: Аргус, 1995. С 5-40;
9. Кучеренко, К. В. Теоретические основы формирования идеи человекоразмерного образования. *Молодой ученый*. 2015. № 2 (82). С. 531-533.
10. Цигульов С. Ю. Філософія людиноцентризму – парадигмальний шлях розвитку суспільства. URL: <http://nauka.zinet.info/17/tsygulyov.php>.
11. Проскуровская И. Д. К программе построения педагогики самоопределения. *Введение в педагогику самоопределения*. Томск, 2001. С. 7–13.
12. Юровська В. В. Людиноцентристська концепція адміністративно-правової доктрини: філософський аспект нової ідеології адміністративного права. *Науко-*

вий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. № 41. Т3. С. 96-102.

13. Пархоменко Н.М. Людиноцентризм як сутність діяльності держави. *Альманах права. Людиноцентризм у праві: теоретико-прикладні засади*. Випуск 8. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 31-35.

14. Львова О.Л. Від радянського тоталітарного державоцентризму до людиноцентристського реформування правової системи України. *Альманах права. Людиноцентризм у праві: теоретико-прикладні засади*. Випуск 8. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 186-193.

15. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. С. т.356.

16. Тарахонич Т.І. Людиноцентризм у праві та правовому регулюванні: реалії сьогодення. *Альманах права. Людиноцентризм у праві: теоретико-прикладні засади*. Випуск 8. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 281-284.

17. Юровська В.В. Методи адміністративного права: питання теорії та практики: монографія. Запоріжжя, 2018. 344 с.

18. Гладкая О. В. Передумови реалізації адміністративно- правової доктрини людиноцентризму. *LEX PORTUS* № 1. 2017. С. 64–73.

19. Авер'янов В.Б. Людиноцентристська ідеологія як основа реформування українського адміністративного права в умовах інтеграційного процесу. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2010. Вип. 2. С. 87–92.

20. Авер'янов В. Б. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С. 12–18.

21. Принцип верховенства права: Проблеми теорії та практики: у двох книгах / за заг. ред. Ю. С. Шемчушенка; відп. ред. В. Б. Авер'янов. К.: Конус-Ю, 2008. Кн. 2: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві. 314 с.

22. Битяк Ю., Бойко І., Писаренко Н. Система адміністративного права. *Право України*. 2017. № 12. С. 173–183.

23. Лютіков П.С. Феномен юридичних осіб як суб'єктів адміністративного права: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. 252 с.

24. Бойко І.В. Роль адміністративного права у формуванні правового статусу людини і громадянина. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 2. 2013. С. 157–164.

25. Пирожкова Ю.В. Теорія функцій адміністративного права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 544 с.

26. Юровська В.В. Людиноцентристська концепція адміністративно-правової доктрини як ідеологічна передумова перегляду змісту методів адміністративного права. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 6. С. 82-89.

27. Курінний Є. В. Реформування українського адміністративного права: декілька тез про сутність процесу. *Адміністративне право та процес*. 2013. № 2. С. 5-15.

28. Мельник Р. С. Новели сучасної концепції українського адміністративного права. *LEX PORTUS*. № 5. 2017. С. 5–16.

29. Мельник Р. Концепція людиноцентризму у сучасній доктрині адміністративного права *Право України*. 2015. № 10. С. 157-165.

30. Миколенко О.І. Захист прав людини у перехідний період еволюції адміністративного права України. URL: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/admin_prawo2015.pdf.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

МАСЛОВА Анна Борисівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та митного права Університету митної справи та фінансів;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MASLOVA Anna Borysivna,
Candidate of Law Sciences, Associate Professor at the Department of Administrative and Customs Law of University of Customs and Finance;